

JAROSLAV BURIAN

POÉMA N. A. NĚKRASOVA A SOVĚTSKÁ POEZIE

Poéma má v ruské literatuře 19. století a v současné sovětské literatuře ruské zvláštní postavení, které není dáno jenom silnou tradicí epických odrůd v ruské próze a poezii a tendencí k vytváření synteticky zobecňujících žánrů. Místo epické poezie, v ruském básnictví často dominující, je předznamenáno především také samým vývojem zobecňujícího epického žánru v ruské literatuře 19. století. Na počátku vítězné éry ruského realistického románu stojí geniální počín A. S. Puškina, který v *Evženu Oněginovi* vytvořil právě v poezii to, co snad ještě nebylo možné v próze, a to román o současné ruské společnosti své doby. Domnívám se, že jistá nerozvinutost společnosti kladla odpor vzniku díla prozaického a že právě básnické tvárné prostředky umožnily ruské literatuře dosáhnout obsahové úplnosti a vytvořit široký obraz života, společnosti, jejích typických představitelů. Tato úplnost, komplexnost v literárním tvaru překlenula neúplnost, nerozvinutost ve společnosti. Částečným potvrzením této naší teze může být také tvar románu *Hrdina naší doby* M. J. Lermontova, a to právě v tom, že zde autor jde k syntelizujícím obrazům řetězem, cyklem tvarů, které teprve ve svém úhrnu skládají celkovou výslednici zobrazovaného charakteru a společenské situace.

Puškinovy poémy předznamenaly možnost řešení důležitých stěžejních problémů vývoje typu současného člověka. Nedá se ovšem tvrdit, že Puškin obcházel nějaké úskalí a šel cestou nejmenšího odporu, nýbrž spíše předstihl možnosti literárního i historického procesu všestranným využitím tvárných prostředků poezie.

V další etapě rozvoje ruské literatury, v údobí rozvinutého realismu jako nástroje uměleckého zobrazování a poznávání života a skutečnosti, učinil Někrasov z poémy nikoliv poetický pendant k próze velké formy, nýbrž především svébytný útvar, který se v zápase o umělecký výraz doby stal vedoucím v hierarchii druhů a literárních odrůd. Někrasov byl prvním z ruských realistů—básníků, který hlavními typy doby a ústředními obrazy svých děl učinil aktivní představitele a účastníky osvobozenického lidového boje. Tím vyložíme u něho vzájemné prolnutí poetiky tzv. umělé a lidové poezie. U Někrasova je folklórní živel tvůrčím způsobem přelaven; už proto v samém žánrovém útvaru poéma-pohádka, lyrická poéma atd. jsou obě komponenty spjaty v kvalitativně nový celek, v němž je není možno oddělit.

V sovětské literatuře má někrasovská tradice několikere osudy a vtělení. Příkladem mohou sloužit v kladném smyslu slova A. Blok a S. Jesenin,

kde jde ovšem o filiace složitější, také puškinské; u Jesenina pak přes působení A. Bloka. Více pozornosti zde věnujeme pro názornost osudům folklorních tradic a osudům poémy v díle D. Bědného a V. Majakovského.

V. Majakovskij, snaží se, opírá-li se o folklorní tradice, dosáhnout větší obsahové účinnosti a přitažlivosti po umělecké stránce aktivním zásahem do ustálené organizace zvoleného druhu.

Společná je pro Majakovského i Bědného parodie pohádky. (Např. Сказка о красной шапочке, Сказка о дезертире, устроившемся недуренько, и о том, какая участь постигла его самого и семью шкурника; u D. Bědného např. Колобок v díle Про землю, про волю, про рабочую долю.

D. Bědnýj užívá spíše ustálených folklorních nebo folklóru blízkých forem nebo je přetváří méně podstatně a nápadně. Básník po nich sáhl s jasným záměrem — najít nejúčinnější a nejkratší cestu k lidu. Když vysvětluje, proč psal bajky, říká:

... С народным творчеством она в родстве не малом
И это я имел в виду.
Когда в двенадцатом году,
Ища кратчайшего пути к народным массам,
Им в баснях ненависть внушал к враждебным классам.¹

V samé tvorbě Majakovského se tradice lidové poezie začíná projevovat, a to velmi silně, v revolučním údobí roku 1917 a v dalších letech.

Folklorní tradice v době Velké říjnové socialistické revoluce byly neobyčejně živé; revoluční hnutí dalo lidové tvorbě nový mocný impuls. Nejvíce se rozvíjí píseň, častuška, přísloví, pořekadlo a skaz.² Tedy ty druhy lidové slovesnosti, které mohou nejlépe sloužit požadavkům svých tvůrců, snažících se zachytit velikost převratných událostí a co nejrychleji uměleckou formou ztvárnit jejich průběh a vliv na život.

U Majakovského najdeme použití jednotlivých druhů lidové poezie, které slouží vyjádření revolučního obsahu. Znamé jsou častušky Majakovského v Oknech ROSTA; zde básník využívá také přísloví a písněvé formy.³

Při vytváření revolučního eposu obrací se revoluční básníci také ke starším tradicím ruského folklóru. Majakovskij má pro svých 150,000,000 původně také názvy „Ivan. Bylina. Epos revoluce“ nebo „Bylina o Ivanovi“. V této poémě uplatňuje Majakovskij metaforické hyperboly, zdůrazňující nesmírnou sílu revolučního lidu. Na tomto základě přetváří folklorní tradice.

¹ Д. Бедный. Собрание сочинений в одном томе, Москва, 1937, стр. 354; prozaický překlad úryvku bajky D. Bědného:

... S lidovou tvorbou je spřízněna nemálo (bajka J. B.).
A to jsem měl na zřeteli.
Když jsem ve dvanáctém roce
hledal nejkratší cestu k lidovým masám,
vštěpoval jsem jim v bajkách nenávist k nepřátelským třídám.

² Русское народное поэтическое творчество. Под общей редакцией профессора П. Г. Богатырева. Издание второе, дополненное и исправленное, Гос. уч.-пед. издательство Мин. просвещения РСФСР, Москва 1954, стр. 534.

³ А. Метченко. Творчество Маяковского. 1917—1924 гг., Советский писатель, Москва 1954, стр. 212.

D. Bědnýj se při řešení podobného úkolu (Старая былина на новый лад) neubráníl anachronické stylizaci v duchu formy historického slovesného druhu.

Případem těsného spojení literatury s ústní slovesností je veršovaná skladba D. Bědného Про землю, про волю, про рабочую долю, která ukazuje celou svou stavbou poměr D. Bědného k ústní slovesnosti. Je to vyprávění o cestě ruského lidu, zejména rolnictva k revoluci. Mezi strofy, v kterých básník sleduje hlavní tok děje, jsou včleněny písně s politickou tematikou (vojenské, ta-neční), bajky, pohádky, parodie a veršované fejetony, blízké lidovému básnictví obsahem i formou. Celé skladbě je předeslán „zapěv“, obvyklý v epické tvorbě ruské. Také jednotlivé kapitoly mají „zapěvy“ a „koncovky“ inspirované lidovou tvorbou. Je třeba ovšem říci, že ani zpěvy, ani vlastní vyprávění, ani písně, které tvoří její součást, nejsou svým záměrem, stavbou a stylem pouhým přepisem lidového básnictví. Bědnýj podal široce pojatý obraz skutečnosti a vývoje myšlení ruského lidu, zejména rolnického za války a v revoluci.

Vcelku můžeme říci, že svým obsahem i formou je skladba D. Bědného náběhem o vytvoření vskutku lidové poémy. Prostý sloh výkladový, který básník znamenitě ovládá, spojil se ústrojně s lidovým pojetím skutečnosti. Přitom šíří svého pohledu na společnost usiluje Bědnýj také kompozičně o vyváženost, ačkoli pro vsuvky (písně a bajky) nevolí vždy vhodně místo, zřejmě ve snaze napodobit některé kompoziční zvláštnosti lidové epiky.⁴ K úspěšnosti tohoto díla přispělo zajisté i to, že básnický skaz byl vyzkoušen předtím již Puškinem a Někrasovem.

Východiskem pro lidovost formy u Bědného byla snaha po co největší a bezprostřední činnosti. D. Bědnýj, když psal svou poému, myslil již na to, aby mohla být šířena ústně (skutečně se její některé části potom ústně tradovaly).

U Majakovského najdeme jenom zřídka způsob, jakým využívá folklorní tradice D. Bědnýj. Majakovskij se snaží o větší přetavení lidových tradic. Postup shodný s Bědným objevujeme např. v epigramech Majakovského, vypracovaných jako nápisy k plakátům vydavatelství Parus (1917). Pohádka o zběhovi, odhalující svou žertovnou názorností a didaktičností vážný politický obsah, je blížka svým poměrem k folklóru poezii D. Bědného, nikoliv však záměrně průhlednou didaxí, odhalující neuvědomělost zběha. Názornost, která svou humornou satirou neuvědomělost zběha pranýřuje, zesiluje účinnou didaxi. Nezahálovaný paralelismus bajek D. Bědného má obdobu v některých revolučních častuškách Majakovského. V. Majakovskij však méně rozvíjí jinotaj, jak je vlastní druhu častušky, a ukládá v této době údernou sílu verše spíše do metafory nežli do rozměrného jinotaje bajky. Některé bajky Bědného jsou svou soustavou obrazů, jejich rozvíjením a soběstačností blízké tvorbě Majakovského. Zejména to platí o bajkách z veršovaného vyprávění D. Bědného.

Poéma se stala také v díle B. Pasternaka a svěbytným výrazem obrazu revoluce a současnosti. Domníváme se, že právě někrasovská tradice, její výzkum je stále naléhavým úkolem literární vědy. Jako pokračování básnického stylu by měly být vřazeny do literárních dějin se zdůrazněním výrazného básnickova novátorství.

⁴ O souvislostech mezi lidovou slovesností a dílem D. Bědného a V. Majakovského viz autorovu stať *Ke vztahům mezi folklórem a literaturou v sovětské literatuře v období Velké říjnové socialistické revoluce a občanské války*, uveřejněnou ve sborníku Franku Wollmannovi k sedmdesátinám, Praha 1958, str. 457–463.

Poémy A. Tvardovského bývají s Někrasovým dědictvím spínány ve všech literárněvědných pracích, které se pokoušejí o zařazení jeho tvorby. Často jsou však viděny jenom jako tradicionalistické. Méně se již zkoumá jejich místo zejména v literatuře třicátých let.

Tvardovskij využil všestranně možností, které otevřela především Někrasova poéma. Nasnadě jsou analogie s poémou-pohádkou hledání šťastné země (Страна Муравия), s vytvořením obrazu lidového hrdiny (Василий Теркин) a s poémou filosoficky kontemplativní (За далью даль). V posledním případě Tvardovskij snad nejvíce novátorsky rozšiřuje útvar poémy někrasovské.

ПОЭМА Н. А. НЕКРАСОВА И СОВЕТСКАЯ ПОЭЗИЯ

В настоящем сообщении определяется место поэмы Н. А. Некрасова в контексте русской эпики XIX в. В дальнейшем показана связь русской поэмы с русским фольклором. У Некрасова фольклорный материал и поэтика получают новое качество в таких жанрах, как, например, поэма-сказка, лирическая поэма и др. В области советской литературы автор прослеживает судьбы некрасовских традиций в особенности в творчестве Д. Бедного, некоторых произведениях В. Маяковского и А. Твардовского.